

MOBIL ÖGONUNDERSÖKNING FÅR FLER ATT KOMMA SIDAN 8

VÅRDFACKET

Tidning för Vårdförbundet. Nr 2 Februari 2009. Årgång 33.

ANITAS VAL:
**Gå ned till
25 procent
– eller sluta**

**I nätverket
får skol-
sköterskorna
råg i ryggen**

»Vi stödjer
dem som
ska orka
vårda andra«

MPHO MOSITO
PÅ CENTRET FÖR
VÅRDPERSONAL
MED HIV I LESOTHO
SIDAN 20

THOMAS
VÅGRAR BLI
»NORMAL«

UPPSALALARM

» SÄRTRYCK UR VÅRDFACKET
NUMMER 2, 2009
på matarna«

– nu ska blodtryck tas manuellt på Akademiska

Mamma är Limakatsos bästa och käraste stöd i livet. Det tog en vecka innan Limakatso vågade berätta för henne om hur hon i hemlighet använt ett av vårdavdelningens hivstest på sig själv.

SAKTA VÄNDER

I ett av världens mest aidsdrabbade länder gör tillgången till bromsmediciner att sjukdomens gastkramning nu sakta släpper sitt grepp. För sjuksköterskan Limakatso har Vårdförbundets Wellness centre för sjukvårdspersonal inneburit en stor lättnad. Hon slipper köa i överfulla väntrum med sina egna patienter.

TEXT IRÉNE WANLAND FOTO TORBJÖRN SELANDER, IRÉNE WANLAND

Jag träffar Limakatso Lebelo i hennes barndomshem i en förort till Lesothos huvudstad Maseru. Huset är enkelt men väl inrett. Mamma är ensamstående lärare och Limakatso har två syskon som också studerar till sjuksköterskor.

I Lesotho är sjuksköterska ett yrke med status och när Limakatso gick ut med höga betyg från gymnasiet var det sjuksköterskeutbildningen som gällde. Tack vare sina studieresultat fick hon statliga studielån. Sjuksköterskeexamen kräver en fyraårig universitetsutbildning och ger även barnmorskebehörighet.

VISITTER och pratar i de djupa skinnsofforna i familjens vardagsrum. Det enda som stör intrycket av ett välmående medelklasshem är det korrugerade plåttaket utan innertak.

Länge kretsar samtalet kring hur det är att arbeta som nyutbildad sjuksköterska i Lesotho. Limakatso beskriver samma problem som nyutbildade svenska kolleger. Att komma ut i världens verklighet med en akademisk utbildning och en vilja att förnya är inte lätt. Inte i Sverige och inte i Lesotho. »Men vi nyutbildade träffas och stöttar varandra ofta, det behövs för att vi inte ska tröttna.«

När Limakatso berättar om sitt yrkesliv snuddar hon då och då vid uttrycket »det tråkiga som hände mig« och ögonen blir ledsna.

Till slut ställer jag frågan om hur hon kom i kontakt med Wellnesscentret.

I samband med en workshop för sjukvårdspersonal kom personalen från centret och berättade. Men då visste Limakatso redan om sin hivstatus.

MISSTANKEN hade väckts när hon började höra rykten om sin förra pojkvän. Han var från Nigeria, etablerad med arbete i sjukvården och de hade ett fast förhållande i tre år. Först sedan han återvänt till sitt hemland började folk antyda att han nog hade haft fler flickvänner under sin tid i Lesotho. Och bar han kanske på den där sjukdomen?

Limakatso var 24 år när hon i hemlighet bestämde sig för att använda ett av de test

HOPPET ÅTER

En dödlig sjukdom utan botemedel som dessutom sprids via sexualitet – det skapar tystnad och utstötning i ett traditionsbundet samhälle. De senaste åren har Lesotho fått mycket beröm för sitt arbete mot infektionen. »Check your status« är kampanjen som har brutit tystnaden och fått många att testa sig för hiv.

som fanns på arbetsplatsen. Det var positivt.

En vecka försökte Limakatso bära sin hemlighet inom sig, sedan brast allt hemma hos mamma. När hon tänker på minnet från det ögonblicket kommer gråten, det var så nyligen och känslan är så stark.

Hela hennes kropp uttrycker »varför just jag – som är så ung och har hela livet framför mig?»

Mamma förstod och Limakatso blir alldeles mild i ögonen när hon berättar om hur mycket mamma och syskonen

Först 2006 fick gifta kvinnor i Lesotho enligt lag mänskliga rättigheter.»

har ställt upp och stöttat. Det är mamma som följer Limakatso till Wellnesscentret vid varje besök och hon finns alltid redo att prata och gråta hos.

»För mig har det varit en oerhörd lättnad att kunna gå till centret«, berättar Limakatso. Alternativet hade annars varit att köa på en överfull mottagning och riskera att träffa sina egna patienter.

PÅ WELLNESSCENTRET kom nästa överraskning: Limakatso's immunförsvar var redan så försvagat att hon blev tvungen att börja med bromsmediciner.

För att få medicinerna krävdes tre olika rådgivningsomgångar och en stödperson. Det blev mamma förstas.

Nu går Limakatso och undersöker sig varje månad. Värdena har redan blivit bättre och efter ett halvår räcker det att hon kommer varannan månad för att hämta sin medicin och kontrollera värdena.

Det allra bästa med Wellnesscentret är annars att det finns någon att prata med utanför familjen. Vad säger sjuksköterskorna på centret till dig? undrar jag.

»Att mitt liv inte är slut, att jag har alla möjligheter tack vare medicinerna«, säger Limakatso med ett blekt leende.

VISST ÄR DET svårt att ta in att man som tjugooåring har ett helt liv framför sig med medicinering, och Limakatso känner sig så ensam. Hon har bara en i sin krets med jämnåriga kompisar som hon vet har testat sig. Han var kollega på sjukhuset och testade sig efter en stickskada, men var inte smittad.

Jag frågar om Limakatso vet hur vanligt hiv är i Lesotho. Det vet hon inte. Jag tänker att närmare en tredjedel av alla vuxna i landet bär på infektionen. Av unga kvinnor som Limakatso är närmare fyra av tio hivbärare. Ändå tror hon att hon är ensam bland sina väninnor att bära på infektionen. »Ingen talar om sin status.»

NÄR VI träffas är Limakatso finkläd, hon ska strax åka i väg till sin arbetsplats, efter ett besök hos familjen. Sjukhuset ligger i Butha-Buthe, 12 mil hemifrån. Hon har bara arbetat där några veckor, efter att ha blivit förflyttad dit. När man skriver på ett kontrakt för den statliga sjukvården ingår det att acceptera den placering som arbetsgivaren bestämmer.

Ensamheten plågar henne ännu mer

IRENE WANLAND

Hela hennes kropp uttrycker: »Varför just jag – som är så ung och har hela livet framför mig?«

borta i Butha-Buthe. Limakatso känner ingen där och längtar hem så förfärligt. Bara en gång i månaden kan hon hälsa på sin familj.

TRE MÅNADER är uppsägningstiden och Limakatso har redan börjat fundera över framtiden. Jag förstår att det är sköra tankar, chocken efter hivbeskedet dominerar fortfarande.

»Någon gång i framtiden ska jag studera till psykolog. Det krävs utlandsstudier och stipendier, men det ska gå!«

FAKTA OM LESOTHO

LANDET: Det är ett litet, bergigt kungadöme helt inneslutet av Sydafrika. Skapades på 1830-talet när landets nationalhjälte, hövding Moshoesho, tog basothofolket med sig i flykt undan zuluernas erövringskrig. Moshoesho utropade ett kungarike och sökte senare stöd hos britterna mot boernas angrepp. Landet blev en brittisk kronkoloni 1884 och fick sin självständighet 1966. Lesotho har 1,8 miljoner invånare. Landet är mycket fattigt, och beroende av utländskt bistånd.

KVINNORNA: Först 2006 fick gifta kvinnor i Lesotho enligt lag mänskliga rättigheter. Tidigare hade de samma rättigheter som barn. De var helt beroende av sina mäns tillåtelse att till exempel söka sjukvård, använda preventivmedel, ansöka om lån eller kandidera till politiska poster. De kunde inte heller säga nej till sex inom äktenskapet eller kräva kondom. Abort är förbjudet. Den som gör en illegal abort kan dömas till fängelse.

Av de vuxna med hiv är merparten kvinnor, 58 procent. En stor del smittas när de blir sexuellt aktiva i åldrarna 15 till 30 år. Av dem som får brosmediciner är två tredjedelar kvinnor. De söker oftare hjälp för sin infektion än männen. Kvinnorna tar ett stort ansvar för sjuka familjemedlemmar och föräldralösa släktingar.

BARNEN: 11 800 barn beräknas leva med hiv i Lesotho. Av dem ansågs 3 520 behöva brosmediciner 2007, varav 25 procent fick tillgång till dem. 108 700 barn saknar minst en förälder, siffran har ökat med 22 procent på två år. 46 600 barn är helt föräldralösa.

SJUKVÅRDSANSTÄLLDA: Landet har ett 80-tal läkare och knappt 800 sjuksköterskor. Enligt Läkare utan gränser minskade antalet sjuksköterskor i landet med 15 procent under 1994 till 2004, främst på grund av emigration till andra länder och dödsfall i aids.

TORBJÖRN SELANDER

Källor:

- Ungass Country report Lesotho 2008
- Läkare utan gränser
- Utrikespolitiska institutet

Mpho vill ge hopp och ork

62 SMITTAS VARJE DAG

Varje dag blir 62 personer smittade av hiv och 50 dör i sjukdomen. Landet har världens tredje högsta beräknade antal hivinfekterade, 23,2 procent av hela befolkningen. I åldrarna 25-49 år beräknas antalet infekterade vara 40 procent.

Men internationella organ ger goda betyg för de senaste årens offensiva arbete mot aidsepidemin med testningskampanjer, fria brosmediciner och satsning på vård. Ändå fick bara 25 procent av dem som skulle behöva brosmediciner under 2007.

HINDER FÖR ATT STOPPA SMITTAN

- Brist på utbildad sjukvårdspersonal.
- Människors ovilja att testa sig och ta brosmediciner.
- Kvinnors underordning.
- Stark tro på naturläkemedel.

VILL DU BREVVÄXLA?

VILL DU som är nyutbildad sjuksköterska dela dina yrkes- och personliga upplevelser med Limakatso? Skriv till oss så får du hennes adress: irene.wanland@vardforbundet.se.

Provtagning och medicinerung är en stor del av Wellness-centrets arbete, men samtalen är också viktiga, de bidrar till den djupare läkningen.

»DITT LIV ÄR INTE SLUT«

Ingen familj är oberörd av de senaste årens många dödsfall.

Mpho Mosito på Wellness centre i Lesotho tar emot hivinfekterad vårdpersonal. Här erbjuds de en tillflyktsort som ger hopp och ork att kämpa vidare. Och här slipper de möta sina egna patienter.

TEXT IRÉNE WANLAND FOTO TORBJÖRN SELANDER

Wellnesscentret ser inte mycket ut för världen, två plåtbaracker på en vattensjuk tomt, men här kan hivinfekterad vårdpersonal få det stöd som gör att de orkar gå vidare. Centrets båda sjuksköterskor, Mpho Mosito och Motselisi Sebpala, är unga och ytterst professionella. De beskriver båda den stora skillnaden mellan den höga kvaliteten på utbildningen och verkligheten som man sedan möter i arbetslivet med nedslitna, dåligt utrustade sjukhus och

alltför många svårt sjuka som köar för vård.

»Jag fick en utbildning som kvalificerar till arbete på ett högspecialiserat sjukhus i Europa, men i vår sjukvård sprang jag mest med bäcken«, säger Mpho.

DÄRFÖR blev arbetet på Wellnesscentret så lockande. I mötet med hivinfekterad vårdpersonal får sjuksköterskorna använda hela sin omvårdnadskompe-

Jag måste ge våra klienter ett hopp, visa att det går att leva ett rikt liv med bromsmediciner.»

tens. De kallar sig Nurse Counsellors och en stor del av arbetet handlar om att med samtal stödja dem som i sin tur ska behandla andra sjuka i sitt arbete i vården.

DE BÅDA sjuksköterskorna möter hela det komplicerade spektrumet av problem kring hiv. Tills för bara några år sedan fanns mycket små möjligheter att behandla hivinfektionen. Det finns inte en familj som inte på något sätt har berörts av nära anhörigas sjukdom och död.

Med den smygande döden, parad med okunnighet, fattigdom, kvinnors underordning och bristande sjukvårdsresurser, skapades en tystnadens kultur. Få ville nämna sjukdomen vid namn och att testa sig var meningslöst. Varför ta reda på att man har en dödlig, obotlig sjukdom? Bättre att låtsas som ingenting och hoppas på det bästa.

MED TILLGÅNGEN till bromsmediciner kom den stora vändningen. Nu finns ett hopp och regeringens offensiva arbete med testningskampanjer och gratis bromsmediciner har börjat ge resultat. Öppenheten har ökat, framför allt i städerna, och allt fler får tillbaka sin hälsa. Det är som en gastkramning av ett helt land som sakta släpper sitt grepp.

För Mpho och Motselisi innebär det att de inte bara tar hand om hivtestning och proceduren kring insättning av bromsmedicin. Den djupare läkningsprocessen kräver långa samtal. Centret har retreatar för sorgebearbetning («många har aldrig hunnit sörja anhöriga som dött och de påminns om sorgen varje gång de möter en hivpatient i arbetet»), kurser i hemsjukvård och palliativ vård («vi har klienter som vårdar anhöriga och grannar»). Centret ordnar också kurser i stresshantering och planer finns på att samla klienter till samtal kring arbetsmiljöfrågor.

Wellnesscentrets chef, Madonna Thakholi, hoppas att mottagningen ska bli en permanent del av Lesothos sjukvård i framtiden.

Mpho ser som sin främsta uppgift att förmedla glädje. »Jag måste ge våra klienter ett hopp, visa att det går att leva ett rikt liv med bromsmediciner och att deras arbetsinsats behövs i vården.»

MADONNA THAKHOLI är chef för centret och en av hennes viktigaste uppgifter

är att sprida kunskap om att Wellnesscentret finns. Hon åker regelbundet ut i landet och informerar vårdpersonal. Intresset är stort och allt fler väljer att få sin behandling på centret. För många är det en stor lättnad att slippa köa med sina egna patienter på de överbefolkade sjukhusen. För en del är

WELLNESS CENTRE – ETT PROJEKT

IDÉ: Att stödja hälsopersonal i aidsdrabbade länder i södra Afrika så att de kan fortsätta arbeta. Många lämnar vården på grund av egen sjukdom, sjuka anhöriga och dåliga arbetsvillkor. En stor del flyttar utomlands för att få bättre löner och arbete i en mer utvecklad sjukvård.

LÄNDER: Det finns ett Wellness centre i Swaziland och ett i Lesotho. I Uganda, Malawi och Zambia startas under året ett Wellness centre i vardera land.

INITIATIV: ICN, den internationella sjuksköterskeorganisationen håller i projektet främst med stöd av det svenska, norska och danska förbundet. Vårdförbundet stödjer projektet i Lesotho där det lesothiska sjuksköterskeförbundet är ansvarigt för centret på plats.

FINANSIERING: Sida står för större delen av finansieringen av projektet i Lesotho, cirka en miljon per år under två år. Pengarna slussas via LO/TCO:s biståndsnämnd och Vårdförbundet, som också skjuter till en del av kostnaden. Vårdförbundets avdelning i Östergötland är fadderavdelning.

BEHANDLING: Till centret kan all hälsopersonal och deras familjer vända sig för stöd, testning och behandling, främst av tuberkulos och hivinfektion. Fullt utbyggt är centret i Lesotho dimensionerat för kontakt med 4 000 klienter.

FRAMTID: Projektet har täta kontakter med regeringarna i länderna och på sikt är planen att verksamheten ska integreras i den vanliga vården och fungera som en företagshälsövård för sjukvårdspersonal.

SAKTA VÄNDER...

det också känsligt att kollegerna vet. »Vi försöker ta hänsyn till det genom att inte boka in klienter från samma arbetsplats efter varandra...«

VÄRDFÖRBUNDETS avdelning i Östergötland är fadderavdelning för Wellnesscenter-projektet och två gånger om året besöker Anneli Gåverud och Ann-Marie Kempe projektet i Lesotho, träffar personalen, Lesothos sjuksköterskeorganisation och hälsoministeriet.

De har båda arbetat med hiv/aidsfrågan i många år och bland annat drivit ett informationsprojekt om problematiken för svenska kolleger.

ANNELI och Ann-Marie har funderat över det etiskt riktiga i att projektet skapar en »gräddfil« för sjukvårdspersonal i ett fattigt land med bristfällig sjukvård.

»Även i Sverige skulle vi prioritera vårdpersonalens behandling, om vi till exempel skulle få en fågelinfluensaepidemi. Här är epidemin mer smygande, men om inte sjukvårdspersonalen finns kvar i arbete drabbas hela samhället.«

irene.wanland@vardforbundet.se

IRÈNE WANLAND

Ann-Marie Kempe och Anneli Gåverud med centrets chef Madonna Thakholi.

Östergötland fadderavdelning

Sedan flera år är Östergötland fadderavdelning för projektet med ett Wellness centre i Lesotho. Avdelningen har också varit med och tagit fram material kring hiv/aids:

- Skolutbildning för föräldralösa flickor
- Sånt du vill veta och inte vill veta om hiv/aids

Du kan ladda ned materialet från: www.vardforbundet.se. Gå in under Kontakt, lokala avdelningar. Välj: Information/material/Informationsprojekt.

KONTAKT:

anneli.gaverud@vardforbundet.se eller ann-marie.kempe@lio.se

Likopo använder sin egen historia

Likopo Letsabisa är sjuksköterska och hiv-smittad. Till skillnad från många andra har hon valt att berätta öppet om sin infektion.

Likopo Letsabisa är sjuksköterska på en mottagning för preventivmedelsrådgivning och behandling av sexuellt överförbara sjukdomar i Lesothos huvudstad Maseru. Hon använder sig själv för att övertyga sina patienter om att börja med bromsmediciner.

Infektionen gjorde sig påmind för två år sedan med en envis hosta och vikt-nedgång. Diagnosen blev tuberkulos, hon erbjöds hivtest men avböjde. Mediciner mot tuberkulosen hade effekt

Många tror inte på den moderna behandlingen, utan tar hellre örtmediciner, berättar Likopo Letsabisa.

och efter några månader orkade Likopo ta beslutet att testa sig för hiv. Det var positivt och mycket snart började Likopo bli riktigt sjuk, benen bar inte, hon tappade minnet och var mycket svag.

Själv tror hon inte att det var aidsymtom utan en depression som utlöstes av testbeskedet.

När Likopo pratar om den tiden kommer tårarna. Det handlar om hennes nioåriga dotter Kelello. Flickan trodde att mamma skulle dö, som hon hade sett sin far dö fyra år tidigare. »Jag hop-

pas hon får tillbaka sin tillit nu när hon ser att jag mår så mycket bättre.«

Bromsmedicinerna har gjort underverk. Likopo har till och med börjat oroa sig för sin vikt. »Du skulle ha sett hur mager jag var förut, nu är jag så hungrig hela tiden så kilona blir lätt för många.«

EFTER ATT ha gått hos en privatläkare kunde Likopo flytta över till Wellnesscentret. I ett halvår har hon fått stöd och behandling där. Det är en sådan skillnad att kunna träffa kollegerna på centret, tycker hon, de pratar samma språk.

När Likopos egna patienter klagat över att de är trötta och testas positivt för hiv pekar hon på sig själv: »Se så frisk man kan bli av medicinerna!«

»Jag ger dem hopp! Och jag har redan övertalat flera att starta med bromsmediciner. När de kommer och tackar mig känner jag mig så lycklig!«

IRÈNE WANLAND